

Ercişli Emrah'ın Şiirlerinde Sevgilinin Güzellik Unsurları Bakımından Klasik Edebiyat Hususiyetleri

Özlem DÜZLÜ¹

Özet

Bu çalışmada, uzunca bir zaman birbirinden bütünüyle ayrı edebî faaliyetler olarak telakkî edilen, halk ve divân şiirinin ortak hususiyetleri; 17. yüzyıl âşık şairlerinden Ercişli Emrah'ın şiirlerinde sevgilinin güzellik unsurları bağlamında ele alınmıştır. Emrah'ın şiirlerinde tespit edilen bu tür kullanımlar, divân şiirinden seçilen örnek beyitlerle bir arada verilmiştir. Neticede daha evvelden yapılan bu tür çalışmalarda “yakın zamanlara kadar ötelenen klasik edebiyat ile kendisine alternatif olarak gösterilen halk edebiyatının, esasında iddia edildiği kadar kopuk olmadığı”na dair varılan sonuç bu çalışmayla bir kez daha pekiştirilmiş olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Şiir, Halk Şiiri, Sevgili

Classical Literature Peculiarities In Point Of Beloved's Beauty Elements In The Poems Of Ercişli Emrah

Abstract

In this study, common peculiarities of folk and divân poetry which were accepted as literal activities that had been completely apart from each other for a long time; were handled in the context of beloved's beauty elements in the poems of Ercişli Emrah who was one of the minstrel poets in the seventeenth century. The uses like this type which were determined in Emrah's poems, had been given all together with the sample couplets which were chose from the divân poem. Eventually, in the studies like this which were done before that, the conclusion, which was attained that concerning to “ the classical literature which had been postponed until quite recently and the folk literature which had been showed as an alternative are not essentially different from each other as it was claimed”, has been stiffened once more with this study.

Key Words: Classic Poem, Folk Poem, Beloved

¹ Sakarya Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı ABD Doktora Öğrencisi, ozlem_duzlu@hotmail.com

Giriş:

Ercişli Emrah, kullandığı mahlası dolayısıyla şiirlerinin büyük çoğunluğu Erzurumlu Emrah'a mal edilmiş bir saz şairidir. İkinci bir Emrah olarak varlığı; hakkında yapılan çalışmalarla ancak geçen yüzyılda gün yüzüne çıkabilmiştir.

Bazı araştırmacıların yaşamış olmasına dahi şüphe ile baktıkları Ercişli Emrah'ın hayatı hakkındaki bilgiler genel olarak kendi şiirlerine ve ismi etrafında teşekkül etmiş halk hikâyesine dayandırılmaktadır (Sakaoğlu 1995, 274). Bu itibarla 17. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Ercişli Emrah'ın doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemektedir. Ahmet adlı bir aşğın oğlu olan Ercişli; hayatı ile ilgili tek belge olan bir cönkten² ve kendisine ait bir şiirinden anlaşıldığı üzere Karakoyunlu âşıklardandır (Sakaoğlu 1987, 19):

Man Emrah diyeler Karakoyunnu
Namertler içinde yiğit oyunnu
Kaz kimi pısmanlı erkek boyunnu
Biz Türkük Türklükten dermanımız var

Emrah'ın şiirleri koşma, semai ve az sayıda destandan oluşmaktadır. (Sakaoğlu 1995, 274). Acı ve tatlı yönleriyle bu dünyayı işlediği şiirlerinde tasavvuf düşüncesi yer almaz (Saraçoğlu, 1999, 91). O, şiirlerini duru bir Türkçe ve sade bir üslûpla dile getirmiş, sınırlı bir kelime dağarcığı ile çok şeyi söyleyebilmiştir (Sakaoğlu 1987, 47-55).

Saim Sakaoğlu, Ercişli Emrah'ın sanatıyla ilgili değerlendirmelerinde referans olarak Mehmet Fuat Köprülü'nün "Erzurumlu Emrah" adlı eserine başvurur. Bu eserde Ercişli Emrah'ın Erzurumlu'ya mal edilen şiirlerini de kapsayan değerlendirmeler, onun sanatının gücünü göstermesi bakımından dikkate değerdir. Köprülü'ye göre halk diliyle ve halk zevkine göre yazılmış bu şiirler, kendisinden sonra gelen saz şairleri tarafından taklide çalışılmıştır (Sakaoğlu 1987, 7-8).

Ercişli Emrah'ın şiirleri kelime kadrosu ile teşbih ve mecaz unsurları açısından incelendiğinde klasik edebiyata ait birtakım hususiyetlerin varlığı göze çarpmaktadır. Esasında bir bütün olan edebiyatımızın, biri merkez diğeri taşra odaklı iki kolunu oluşturan klasik edebiyat ve halk edebiyatına ait şiirlerde belirli ölçüde benzerliklerden söz etmek mümkündür. Elbette ki, halk edebiyatı ürünlerinde klasik şiirimizdeki kadar incelmış bir

² Saim Sakaoğlu (Sakaoğlu 1987, 25) ve Ali Saraçoğlu (Saraçoğlu 1999, 73), Kasım adlı bir zatın düzenlemiş olduğu bu 18. yüzyıl yazmasından söz etmekle birlikte belgenin kayıp olduğunu da belirtmişlerdir.

estetik zevki ve bilgi yoğunluğunu aramak beyhudedir. Fakat bu iki edebiyatı birbirinden tamamen soyutlamak da yanlış bir tutumdur.

Her şeyden önce Türk-İslâm medeniyet dairesinde teşekkül eden eserler kaynak olarak Kur'an ve hadisler, peygamber ve evliya hikâyeleri, tasavvufî eserler, Arap, Fars ve Hint edebiyatlarından aktarılan çeşitli eserler ile yerli ve millî malzemeye dayanmaktadır. Bu ortak malzemenin öğrenme tarzı ve edebiyata yansımaları farklı edebiyat biçimlerinin oluşmasına neden olmuştur. Bu sebeple klasik edebiyat ve halk edebiyatına ait eserlerde sergilenen dünya görüşleri, hayata bakış biçimleri hiçbir zaman birbirlerine uzak olmamıştır (Günay 1992, 227). Dolayısıyla halk ve divân şairleri aynı mazmun, mecaz ve benzetme öğelerini küçük farklılıklarla ortaklaşa kullanmışlardır (Artun,1995).

Benzetmelerinde ortak bir kültürün öğretileriyle aynı kaynaklara (doğa, gökyüzü ve din gibi) yönelmenin bir sonucu olarak müştereklikler gösteren halk ve divân şairleri, kimi zaman da doğrudan veya dolaylı bir etkiyle aynı benzetmeleri şiirlerine malzeme yapmışlardır. Bu yaklaşım tarzıyla Ercişli Emrah'ın şiirlerinde sevgili ve sevgiliye ait güzellik unsurlarıyla alâkalı kullanımlar şu şekildedir.³

Sevgili: Ercişli Emrah'ın şiirlerindeki sevgili, divân şiirindeki sevgiliye benzer vasıflara sahiptir. Dolayısıyla o da vefasızdır (99/1). Aşığına yüz vermeyen nazlı (34/1) sevgili aynı zamanda körpe (121/2), nazenin(94/1), hercaî (84/3) ve zalimdir (44/4):

Cemalin şirindir yanağın güldür
Dişlerin incidir dudağın baldır
Seni görmüyeli her günüm yıldır
Hercaisin bir kararın gelmedi (84/3)

Emrah'ın şiirinde âşık, hercaî sevgilisinin bir türlü gelmeyen kararını beklemekte ve onsuz geçirdiği her günü bir yıla eş tutmaktadır. XVI. yüzyıl divân şairlerinden Revânî'nin bir beytinde ise âşık, rakiplerden yakınlıkla hercaî sevgilinin aralarındaki eski münasebeti unuttuğu düşüncesindedir:

*Yâd itmez oldı yâr kadîmi bilişliği
Hercâyî dilberün nidelim âşinâsı çok
(Revânî, G.192/2)*

³ Bu çalışmada Ali Saraçoğlu'nun T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınlarından olan "Ercişli Emrah" adlı eseri esas alınmıştır.

Emrah'ın şiirlerinde sevgiliye teşbih ve istiare yoluyla şu isim ve sıfatlarla hitap edilir: Dilber (1/1), canan (128/4), maşuk (124/2), huri/melek (12/1), peri (140/1), ay (140/2), gün/güneş (140/1), mahpara (32/1), Leyli/Leyla (18/1, 63/1), Şirin (128/3), sultan (82/3), padişah (115/2), han (93/3), hublar şahı (39/4), gül (111/3), maral/ahu (115/1), huma kuşu (116/1), şahin/şahbaz (74/1), vb.

Bel: Emrah; sevgilinin belinden daima ince (34/3) olarak bahseder. Bazı şiirlerde bel, kemer (111/1) ile söz konusu edilir. Şair kimi zaman da, ziyadesiyle nazlı bulduğu sevgilinin beline sarılma isteğini (46/3) ifade eder:

Bedirlenmiş aydır üzün
Şirin'den ziyade nazın
Emrah diyer versen izin
Sarışır kol bele dilber (46/3)

Divân şiirinin klasik özelliği gösteren ilk şairlerinden Ahmet Paşa'nın şiirinde de âşık; sevgilisinden kolunu beline sarabilmek için bir lütûf beklemektedir. Çünkü o, nazlı sevgilisinin aşkıyla altından bir kemeri andıracak derecede sararmış ve zayıflamıştır:

*Zâr u zerd oldum gamundan bâri lutf it bilüne
Kolumı ey sîmten zerrin kemer kıl dâ'imâ
(Ahmet Paşa, G.2/11)*

Ben: Sevgilinin güzellik unsurlarından ben, Emrah'ın şiirlerinde kelimenin Farsça şekliyle “hâl” olarak da yer alır. Rengi itibariyle siyah (36/3) ve Hindî (28/3) olarak düşünülen ben; bulunduğu yer dolayısıyla da yüz (30/4), yanak (85/1) ve gerdan (123/3) ile bir arada ifade edilir. Sevgilinin yüzündeki benler karışıklığa, çekişmeye (36/3) sebep olur. Benin Hindî olmasının bir sebebi de kötü işler etmesidir. Emrah bazı şiirlerinde benden nişan (137/1) olması yönüyle bahsetmiştir:

İtirmişem tiri-terlen araram
Bilmem hangi dağın arasındadır
Bir halı var o nişanı soraram
Yanaknan buhağın arasındadır

Bu şiirde Emrah; sevgilinin beninden yanak ile gerdan arasında bulunan ayırıcı bir unsur olarak bahseder. Ahmet Paşa ise bir mektup sayfası olarak tasavvur edilen yanağın kenarındaki beni, mektupların köşesine işaret koyma âdetiyle ilişkilendirir:

*Safha-i haddinde hâli düşdi gâyet ber-kenâr
Resmdür mektûbda olur 'alâmet ber-kenâr
(Ahmet Paşa, G.33/1)*

Emrah, aşağıdaki şiirinde sevgilinin siyah beninin sürekli bir karışıklığa, kavgaya sebep olmasından söz eder. Sevgilinin benlerinden geçemeyen âşık, bu kavga ve çekişmelerden bir türlü kurtulamaz:

Geçmek olmaz siyah haldan
Halas olmaz galmagaldan
Emrah eme şirin dilden
Leblerinden kana gelin (36/3)

Bâkî'nin şiirinde de sevgilinin gül renkli yanağı üzerindeki benler kargaşa çıkarmaktan bir an bile geri durmaz:

*Ârız-ı gülgûnun üzre hâl-i fettânun senün
Fitneden hâli değül her lahza âl üstinedür
(Bâkî, G.124/2)*

Boy: Sevgilinin boyu; Emrah'ın şiirlerinde uzunluğu, düzgün oluşu ve sevgilinin salınışı dolayısıyla söz konusu edilmiştir. Bu itibarla boy; selviye (14/5), güle (41/2) ve elif harfine (94/1) benzetilmiştir.

Aşağıda örnek olarak verdiğimiz her iki şiirde de selvi boylu sevgilinin gezmeye çıkışı, aşığın gönlünü ateşler içerisinde bırakmaktadır:⁴

Benim aşnam şimdi çıkar
Çıkar da yollara bakar
Emrah'ı odlara yakar
Boyu serv-i revan şimdi (14/5)

*Kaçan o serv-i semen seyr-i gülistâna çıkar
Duhân-ı âteş-i dil sûy-i âsumâna çıkar
(Nev'i, G. 17/1)*

(Elif boy)
Ala gözlerinde kurban olduğum
Her seher her sabah kalk da bize gel
Boyu elif ince belli nazenin
Gözlerine sürme çek de bize gel (94/1)

⁴ Karacaoğlan'ın da “şimdi” redifli bir semaisi bulunmaktadır. Ali Saraçoğlu'nun eserinin “Şiirlerin Yayım Dizini ve Kaynaklar Üstüne Açıklamalar” bölümünde aynı redifteki 15 numaralı şiir ile ilgili yapılan açıklamalarda değinilen Karacaoğlan'ın semaisinin ikinci dörtlüğü şu şekildedir: (Saraçoğlu 1999, 303)

Şimdi kömür gözlüm çıkar
Çıkar da yollara bakar
Âşığın odlara yakar
Boyu serv-i revan şimdi

Bu şiir ve buna mukabil Nev'i'nin beyti Prof. Dr. Amil Çelebioğlu'nun “Karacaoğlan'da Divân Şiiri Hususiyetleri” adlı makalesinde örnek olarak yer almıştır. (Bkz. Kurnaz 1997, 308)

Emrah'ın şiirinde yer alan elif harfi gibi düzgün boylu sevgili imajına divan şairleri tarafından da sıklıkla başvurulmuştur. Bu imajı; devrinin Sultanü'ş-şuarası Bâkî, sineye çekilen aşk yaralarına da işaret etmek suretiyle, daha zengin bir muhtevayla kullanmıştır:

*Sînene aşk ile elifler kes
Bilsin ol servi sevdiğin herkes (Bâkî, G. 210/1)*

Diş: Sevgilinin güzellik unsurlarından diş, Emrah'ın şiirlerinde klasik şiirimizdeki kullanımına uygun olarak, inciye (102/3) ve mercana (111/2) benzetilmiştir. Dişlerin dizi halinde bulunması da dile getirilmiştir:

Emrah şahin aldı elden laçını
Yel estikçe töker bele saçını
Arzihal eyledim visal başını
İnci dişlerini düzmege durdu (146/4)

Emrah, şiirinde sevgilinin dişlerini inci dizisine benzetirken, diş-inci münasebeti Nev'î tarafından şairlerin ipliğe inci dizer gibi şiir yazmalarına sebep olarak gösterilmiştir:

*Dürr-i dendânunla cânâ kadd-i mevzûnun senün
Muttasıl şa'irlere nazm ile inşâ söyledür*

(Nev'î, G. 57/4)

Dudak: Ercişli Emrah'ın şiirlerinde sevgilinin kırmızı/al (2/2) renkte olan dudağı şirin (119/1) olarak nitelenmekte, bazı şiirlerde buse ile birlikte anılmaktadır. Kimi zaman da Kevser'e (149/2) ve bala (84/3) teşbih edilmektedir:

Yaz ayları bu yerlere gelende
Açılır bahçada gülü Selbi'nin
Erimiş nazınnan Kevser'e dönmüş
Akar leblerinin balı Selbi'nin (116/1)

Klasik edebiyatımızda da Kevser ve bal ile özdeşleştirilen dudak; çok defa, teşbih ve mecaz unsuru olarak, şiirlerde yer almıştır. Bu itibarla aşağıdaki beyitlerin ilkinde âşığın acı ve tatlı bütün zamanlarını birlikte geçirmek istediği dilberin dudakları bal ve şekerle bir tutulur. Mihrî Hatun'un beytinde ise âşıklara sürekli cennetten dem vuran nasihatçiye sevgilinin dudaklarının Kevser suyundan daha üstün nitelikte olduğu cevabı verilir:

*Acı tatlu zamân yek-ser senünle geçsin ey dilber
Dudağın şehd ile şeker ve lîkin gamzen ağudur
(Necâî, G. 189/2)*

*Âşıka baş ağrıdup'arz itme nâsıh cenneti
Leblerin sorduk nigârün âb-ı Kevser'den lezîz
(Mihri Hatun, G.18/4)*

El: Şiirlerde “dest” olarak da kullanımı bulunan sevgilinin güzellik unsurlarından el; nazik (79/1), ağ/beyaz (94/2) ve kınalı (36/1) olarak karşımıza çıkar.

Şair; aşağıdaki şiirinde bahsettiği güzelin ellerine bayram dolayısıyla kına yakmış olabileceğini düşünür. Divân şairi Revânî de bir şiirinde güzellerin ellerine kına yakmaları ile bayram arasında zaman açısından ilişki kurar. Bu suretle her iki şairin ortak bir kültür unsurunu şiirlerinde malzeme olarak kullandığı görülür:

Seherde uğradım ben bir güzele
Dedim sarhoş musun söyledi yoh yoh
Ağ elleri boğum boğum kınalı
Dedim bayram mıdır söyledi yoh yoh (73/1)

*Iyda her âşıkın almağa gönlün al ile
Ellerin hınna ile nakş eylemiş hûbân-ı ıyd
(Revânî; G.45/2)*

Gerdan: Divân şiirindeki kullanım şekliyle gerdan; Emrah'ın şiirlerinde hamayıl (75/2), zülûf (41/1) ve benlerle (143/2) bir arada; beyaz ve sürâhi (149/2) olarak tasavvur edilmektedir:

(Gerdan-Zülûf)
Halka halka çiyen üstüne
Tökülmüş gerdene zülfün
İğdi sermest eylemiş
Hükmeder cihana zülfün (41/1)

Emrah'ın şiirinde âşıkların aklını başından alan zülûfler; sevgilinin omzuna ve gerdanına dökülmüş bir haldedir. Divân şiirinin son büyük temsilcisi Şeyh Gâlip de bir beytinde sevgilinin gerdanına kadar uzanan zülûfleri karşısında âşığın acizliğini ortaya koyar:

*Tâ gerden-i sefidine inmiş o kâfirin
Sünbül gibi bu zülf-i siyeh-târı n'eyleyim
(Şeyh Galip, G. 224/2)*

Göz: Ayn (73/4) ve dide (75/1) olarak da şiirlerde yer alan gözler kimi zaman balabana/doğana (102/1) benzetilmiştir. Bazı şiirlerde humardır (51/2) ve nergis ile bir arada zikredilir. Sevgilinin süzgün gözleri (101/2) bazen de sürmeli (69/1) olarak karşımıza çıkar.

Renk yönünden kara/kömür (137/2, 108/1) ve elâ (106/1) olabilen gözler bakışları dolayısıyla cazu (111/2), kanlı (120/1), ve öldürücü (73/4) olarak ifade edilir. Âşığın canına kasteder.

Emrah'ın bir şiirinde âşık; elâ gözlü küskün sevgilisine kendisini kurban olarak sunar ve bu suretle bağışlanma talep eder. XVI. yüzyıl şairlerinden Ahî'nin şiirinde ise güzeller tarafından kurban edilen âşık, elâ gözlü sevgilisinin de kurban paylaşımına katılmasını ister. Çünkü o, ancak bu şekilde sevgiliye yakınlaşacaktır:

Ala gözlerine kurban olduğum
Kapıda durupsan can sana kurban
Ne dedim ki sana darıldın küsdün
Bağışla cürmümü men sana kurban (106/1)

*Cânımı kurbân edüp pay etdiler meh-pâreler
Ol ala gözlüm benüm gelmezmi kurbân payına
(Ahî, G.103/2)*

(Kanlı göz)
Senin o gözlerin kanlıdır kanlı
O maral bakışan kim kurban olsun
Aslını sorarsan Ercişli Vanlı
O Türkmen gezişen kim kurban olsun (120/1)

Emrah'ın, sevgilinin gözlerini kanlı olarak nitelediği, şiirinde âşık onun ahu bakışları ile kurban olma isteğindedir. Ahmet Paşa'nın şiirinde sevgilinin gözü kanlar saçan bir kasap gibi, kurban niyetiyle, her an âşığın kanını dökmeyi dilemektedir:

*Her dem diler gözün ki döke kanın Ahmed'ün
Kassâb-ı hûn-feşân gibi kurbâna kasd ider
(Ahmet Paşa, G. 75/6)*

Emrah'ın şiirlerinde göz ile alâkalı olarak gamzeden de bahsedilir. Sevgilinin yaralayıcı bakışı gamze okuyla ifade edilir:

Bârekallah diyip giden sunama
Yandım aşk oduna sakın kınama
Çekti gamzen okun vurdu sineme
Çetin iflah eyler bu yara meni (89/2)

*Bir nigâh-ı gamzeye tâkat getürmezken gönül
Günde bin tîr-i cefâyâ sinedâr olmak da güç
(Neşâtî, G.16/3)*

Örnek olarak verdiğimiz bu şiirlerde hem Emrah hem Neşâtî, sevgilinin gamze okları karşısında âşığın ne kadar zor durumda olduğunu dile getirmişlerdir.

Emrah bazı şiirlerinde sevgilinin ahu (108/2) bakışlarından söz eder. Yalnız “ahu” kelimesinin ağızlardaki “maral” şeklini kullanır. Emrah'ın bir şiirinde ise sevgilinin kıya (sert) bakışının âşığı üzdüğü görülür:

Hamayıllar dal gerdene düzersen
Kıya bakıp şirin canı üzersen
Gider olsan mensiz nice dözersen
Gözeller gözeli melekler şahı (75/2)

Klasik edebiyatımızın üstat şairlerinden Necâtî Bey'in şiirinde de sevgilinin öfke dolu bakışları karşısında âşık gözyaşı dökmekten başka çare bulamaz:

*Kaçan şehla gözün cânâ kıya bakdukca hışm ile
Bu gam-gîn gözüm ey dilber yâ giryân olmasın nolsun
(Necâtî, G. 434/4)*

Kaş: Şiirlerde “ebru” olarak da geçen kaşlar, bazen çatıktır (102/3). Renk bakımından kara (10/1) olan kaş, cazuya (111/2) ve nişana (138/1) benzetilir. Bazı şiirlerde göz (29/5) ve saç (69/3) ile birlikte yer alır. Hilal (125/1) olması dolayısıyla kargaşaya sebep olur. Keman (14/2) ve kalem (36/2); kaşlarla aralarında şekil yönünden benzetme ilgisi kurulan diğer unsurlardır.

(Hilal Kaş)
Bu aleme nice kavga salıpsan
İki kaşın iki hilala tüşüp
Yatmak olmaz nalesinden sesinden
Meğer garip bülbül bu dala tüşüp (125/1)

Emrah'ın şiirinde sevgili kaşlarını hilale benzeterek her yeri kargaşa içinde bırakır. Bâkî'nin şiirinde ise sevgilinin büyücü gamzeleri karışıklıklar çıkarmaya başladığından beri hilal kaşları zaman zaman ortadan kaybolur. Her iki şairin de kaş-hilal münasebetinde dayanak noktası, ayın hilal olduğu zamanlarda (aybaşlarında) fitne ve kargaşanın çok olmasıdır.

*Fitneye âgâz idelden gamze-i câdûların
Geh görünür gâh görünmez hilâl ebrûların
(Bâkî, G. 253/1)*

(Keman kaş)
Kaşlarını keman eder
Aşıkına çok hışmeder
Seslensem ses vermez gider
Benzer hünkâra kaşları (10/2)

Emrah'ın şiirinde öfkeli sevgilinin kaşlarını keman (yay) haline getirmesi ile âşık zor durumdadır.

Sevgilinin kaşları söz konusu olduğunda divân şairleri de şiirlerinde kaş-keman benzerliğini çok kullanmışlardır. Ahmedî'nin bir beytinde sevgili; âşıklara ok kirpiklerini atmak üzere keman kaşlarını hazırlar ve bu oklara hedef olan için artık kurtuluş yoktur:

*Kuruban kaşun kemânın atar uş kaza ohını
Ol oha hedef olan cân ola mı emân içinde
(Ahmedî, G. 545/4)*

Kirpik: Sevgilinin güzellik unsurlarından kirpik, Emrah'ın şiirlerinde cazu olarak yer almıştır:

Ala gözlerini sevdiğim dilber
Giyin al yeşili gel yavaş yavaş
Cazu kirpiklerin kana boyandı
Ağlama sevdiğim gül yavaş yavaş (144/1)

Sevgilinin kirpiklerinin câzû olarak nitelenişine klasik şiirimizde de rastlanmaktadır. XVII. yüzyıl şairi Nailî bir beytinde sevgilinin kirpiklerini, hilecilik özelliğine de işaret etmek suretiyle, siyahlara bürünmüş büyücüler şeklinde tasavvur etmektedir:

*Hep siyeh-pûş oldular kasd-ı şebîhun-ı dile
Girdiler müjganların bir renge câdular gibi
(Nailî, G.369/3)*

Saç: Emrah'ın şiirlerinde sevgilinin saçıyla ilgili olarak zülûf, kâkül, perçem ve muy yer alır. Rişteye (12/1) teşbih edilen saç âşıkların aklını başından alan bir güzellik unsurudur. Genellikle halka halka (411/1), lüle lüle (12/5) olarak karşımıza çıkan saçlar renk itibarıyla kara/siyahtır:

(Siyah saç)
Men olmuşam bir güzele mübtela
Kıyamet gününde ussuz avara
Zülûf kara perçem kara göz kara
Hesap kaşlarının karasındadır (137/2)

Emrah'ın şiirindeki kaşları, gözleri ve zülûfleri kara olan sevgili tasavvuruna Hayâlî'nin şiirinde de rastlanmaktadır:

*Gözün kara ve kaşınla ol iki zülûf kara
Ne kara günlere kaldım dirîg vaveylâ
(Hayâlî, G.92/1)*

Uzunluğu bakımından topuklara kadar (34/2) olabilen saçlar şane (69/3), ayna (17/2), üsküf (34/1) gibi unsurlarla bir arada kullanılır. Saç bazen de rüzgâr sebebiyle dağınık (53/1) bir haldedir. Bu dağınıklık “perişan” (108/3) olarak da ifade edilmiştir. Saçların rüzgârla ilişkisine diğer bir sebep seher yeli ile sevgilinin yakınlığıdır.

Aşağıdaki şiirlerde Ercişli Emrah ve XVII. yüzyıl divân şairlerinden Ahmed Nâmî, seher yeli ile zülûf yakınlığından söz ederler. Emrah’ın şiirinde seher yeli, sevgilinin uyuması halinde uyandırmaması için sıkıca tembilenirken; Ahmed Nâmî’nin şiirinde âşık, seher yelinin zülûflerine dokunarak sevgiliyi uyandırmasından memnun görünür:

Sen seher yelisin esersin yakın
Her seher her sabah zülüne dokun
Selbi’ m uykudaysa uyatma sakın
Sağında solunda gez seher yeli (86/3)

*Dest urınca zülüne uyardı ol şûhı sabâ
Baht-ı hâb-âlûdemi lutf ile bîdâr eyledi
(Ahmet Nâmî, G. 389/5)*

(Uzun Saç)
Duydum darılıpsan meğer
Zülûflerin cihan değer
Yener ökçelerin döğer
Topuğunda yerir saçın (34/2)

Emrah, bu şiirde sevgilinin dünyaya bedel zülûflerinin topuklarına kadar uzandığını söyler. Fuzûlî’nin şiirinde ise sevgili; âşığa zülûfleri gibi ayağını öpmesi için izin vermez. Dolayısıyla onun nazarında âşığın bir kıl (zülûf) kadar bile değeri yoktur:

*Zülfü gibi ayağın koymaz öpem nigârım
Yokdur anun yanında bir kılca i ‘tibârım
(Fuzûlî, G. 195/1)*

Sevgilinin saçı; yiğitlerin gönlünü alan tuzak (102/4) mahiyetindedir. Şekil olarak sümbül (72/1) ve menekşeye de (91/1) benzetilen saçlar; sevgilinin yüzü ve yanağını örtmektedir:

(Saç-sümbül)
Seyrine varmadan kaldı gözlerim
Gör güzeli saçı sümbül yüz üste
Güzelliği kime nisbet görünür
Zülfi elvan elvan kalem göz üste (72/1)

Emrah sevgilinin yüzünü sümbüle teşbih edilen saçlarla örtülü olarak tasavvur eder. Bu durum âşığın sevgilisinin yüzünü görmesine engel olur. XVI. yüzyıl divân şairi Ravzî'nin şiirinde de âşığın aynı dertten mustarip olduğu görülür:

*Gül yüzü üzre perîşân eyleyüp sünbüllerin
Bülbüline goncesin seyr itdürür açmazdan
(Edincikli Ravzî, G.436/3)*

Aşağıdaki şiirlerde Emrah ve Şeyhî; sevgilinin saçlarından kurtuluşu olmayan bir tuzak olarak bahsederler:

Kıyamete ırak uzak dediler
Zülfün yiğitlere tuzak dediler
Şu sefil Emrah'a yazık dediler
Ağlama hey gözü-yaşın sevdiğim (102/4)

*Saçların dâm-ı belâdır düşen ol sevdâya
Bulamaz anda vefâ vü buyısar anda vefât
(Şeyhî, G.8/4)*

Yanak: Aşığın buse almak niyetinde olduğu (38/1) sevgilinin al renkli (40/3) yanağı; saçlarla ilişkisi dolayısıyla menekşeyle (91/1) bir arada kullanılır. Benlerin mesken tuttuğu yanak (121/3) tevriyeli olarak ter (70/3) ile anılır. Bazı şiirlerde renginden dolayı elmaya (82/1), güle (84/3) ve laleye (38/1) benzetilmektedir:

(Yanak-lale)
Hey ağalar hey gaziler
Yanağı lale Selbi'nin
Vermemem bir busesini
Yüz katar mala Selbi'nin (38/1)

Bu şiirde sevgilinin laleye teşbih edilen yanağından alınacak bir buse, katar katar maldan daha değerlidir. Neşâtî'nin şiirinde ise âşığın gönlünün yegâne sahibi lale yanaklı sevgilidir:

*Bir gonceye dil bağlayamaz oldu Neşâtî
Sen lâle ruhu seyredeli şengül içinde
(Neşâtî, G.20/5)*

Yüz: Emrah'ın didar (20/2) ve cemal/hüsn-i cemâl (29/1) olarak bahsettiği sevgilinin güzel yüzü bazı şiirlerde zülüflerle örtülü (77/2) olarak karşımıza çıkar. Sevgilinin yüzü; güzelliği, rengi, parlaklığı dolayısıyla huriye (108/2), elmaya (73/2), güle (129/3), aya (46/3) ve güneşe (111/2) benzetilir:

(Yüz-ay)

Dağlarda gördüğün benim demimdir

Yüreğimde yanan derdin gamımdır

Hey ağalar giden sona kimindir

Siyah zilfi ay yüzüne daralı (77/2)

Emrah'ın şiirinde sevgilinin siyah zülfleri, ay gibi nurlu yüzüyle bir aradadır. XV. yüzyıl şairlerinden Mihrî Hatun'un bir beytinde ise sevgilinin gece rengindeki saçlarının arasından yüzünün nurlarını gördükleri vakit; feleğin başı dönmekte, ay ise bütün parlaklığına rağmen ona özenmektedir:

Gördi zülfün şebinde yüzünün envârını

Çerh ser-gerdân olupdur mâh-ı tâbân imrenir

(Mihrî Hatun, G.5/2)

(Yüz-güneş)

Şavkı vurmuştur aleme

Güneştir cemalin Leyli

Türlü yakut türlü zümrüt

Müşteridir halin Leyli (18/1)

Bu şiirde yer alan bütün âleme ışıklar saçan güneş yüzlü sevgili hayali klasik şiirimizde de çok sık karşımıza çıkar. Nitekim Hayalî de aşağıdaki beytinde böyle bir sevgiliden bahseder:

Âleme veren ziyâ gün yüzlü mâhımdır benim

Bendesiyem ben onun ol padişâhımdır benim

(Hayâlî, 373/1)

Sonuç:

Bütün bu örneklerin gösterdiği üzere Ercişli Emrah'ın şiirlerinde kelime kadrosu ile teşbih ve mecaz unsurları bakımından divân şiiriyle müşterek kullanımlar azımsanmayacak derecededir. Ortak bir malzemeyi muhayyilelerinin süzgecinden geçirerek eserlerini ortaya koyan halk ve divân şairleri, duyuş ve düşünüş bakımından benzerlikler sergilemekle beraber, bu malzemeyi yorumlarken ulaşılan felsefî derinlik boyutunda ve ifade şekillerinde genelde ayrılmışlardır. Bununla beraber edebî metinlerde karşılaşılan müştereklikleri yalnızca ortak bir kültür zeminine bağlamak yeterli görünmemektedir. Halk ve divân edebiyatındaki benzer kullanımların ardında, dönemine ve şairine göre, değişen ölçülerde karşılıklı etkileşimlerin de olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Bu bağlamda incelediğimiz Ercişli Emrah'ın şiirlerinde de halk ve divân edebiyatına ait ortak hususiyetlerde kültür birlikteliği önemli bir rol oynar. Fakat aynı toplumun üyeleri olan bu iki edebiyatın mensubu şairleri birbirinden bütünüyle bağımsız olarak düşünmenin mümkün olmadığı gibi, Ercişli Emrah'ın da klasik şiirin ikliminden tamamen uzak olamayacağı kanaatindeyiz. Onun şiirlerinde vezin, şekil gibi dış yapı unsurları bağlamında bir etkiden söz etmek mümkün olmasa da duygularını ifade etmede kullandığı mecaz ve hayaller ile nispeten kelime kadrosu iki edebiyat arasındaki etkileşime bir örnek teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN Yaşar, *Ahmedî Divânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>, 21.04.2010
- ARTUN Erman, *Ozandan Âşığa Halk Şiiri Geleneğinin Kültür Kaynakları*, <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/44.php>, 19.04.2010
- AVŞAR Ziya, *Revânî Divânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>, 09.11.2010
- AYDEMİR Yaşar, *Ravzî Divânı*, Birleşik Kitabevi, Ankara 2007
- ERGUN Sadettin Nüzhet, *Neşatî*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1933
- GÖLPINARLI Abülbâki, *Fuzûlî Divânı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1948
- GÜNAY Umay, *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Akçağ Yay., Ankara 1992
- HAVLIOĞLU Didem, *Mihri Hatun Gazeller*, http://courses.washington.edu/otap/archive/arch_eng/arch_eng_txt.html, 06.11.2010
- İPEKTEN Haluk, *Nâilî Divânı*, Akçağ Yay., Ankara, 1990
- İSEN Mustafa-KURNAZ Cemal, *Şeyhî Divânı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1990
- KALKIŞIM Muhsin, *Şeyh Galib Divânı*, Akçağ Yay., Ankara 1994
- KAÇALIN, Mustafa S., *Âhî Divânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>, 09.11.2010
- KURNAZ Cemal, *Türküden Gazele Halk ve Divan Şiirinin Müşterekleri Üzerine Bir Deneme*, Akçağ Yay., Ankara 1997
- KÜÇÜK Sabahattin, *Bâkî Divânı*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1994
- ONAY Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Akçağ Yay., Ankara 2000
- PALA İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yay., İstanbul 1999
- SAKAOĞLU Saim, *Ercişli Emrah*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987

SAKAOĞLU Saim, “*Ercişli Emrah*” İslam Ansiklopedisi, C.11, Türkiye Diyanet Vakfı
Yay., İstanbul 1995

SARAÇOĞLU Ali, *Ercişli Emrah*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara
1999

TARLAN Ali Nihat, *Ahmet Paşa Divânı*, Akçağ Yay., Ankara 1992

TARLAN Ali Nihat, *Hayâlî Beg Divânı*, Akçağ Yay., Ankara 1992

TARLAN Ali Nihat, *Necâtî Beg Divânı*, Akçağ Yay., Ankara 1992

TULUM, Mertol, TANYERİ Ali , *Nevi Dîvânı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.,
İstanbul 1977

YENİKALE, Ahmet, *Ahmet Nâmî Divanı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>,
11.11.2010